

UDK 811.163.42'367.332.8

UDK 811.163.42'374:373.42

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 5. IX. 2008.

Prihvaćen za tisak 30. X. 2008.

Lana Hudeček i Milica Mihaljević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

lhudecek@ihjj.hr

mmihalj@ihjj.hr

VEZNIČKA SINONIMIJA I ANTONIMIJA U HRVATSKOJ LEKSIKOGRAFIJI

U radu se razmatra problem vezničke sinonimije i antonimije. O sinonimiji i antonimiji govori se u jezikoslovnoj literaturi u pravilu kad je riječ o tradicionalno punoznačnim riječima, a o sinonimiji i antonimiji tradicionalno nepunoznačnih riječi rijetko se piše. O problemu sinonimije i antonimije ostalih nepunoznačnih riječi¹ (usklika, zamjenica, prijedloga, odnosnih priloga i čestica) autorice su već pisale u radu *Sinonimija i antonimija nepunoznačnih riječi u hrvatskoj leksikografiji*². Ovaj je rad svojevrsna dopuna tomu radu te se u njemu osobita pozornost posvećuje vezničkoj sinonimiji i antonimiji (koja se pojavljuje tek iznimno) u hrvatskoj leksikografiji. Razmatra se problem sintaktičke sinonimije i antonimije te pokazuje da se u hrvatskim jednojezičnim rječnicima veoma malo pozornosti poklanja donošenju sinonima i antonima uopće, a osobito uz veznike (također i uz prijedloge, zamjenice, priloge, usklike i čestice) te da se oni i u definiciji značenja i u posebnoj rubrici donose samo iznimno i nesustavno. Objašnjavaju se načela po kojima je moguće uspostaviti sinonimne i (iznimno) antonimne nizove za veznike, a koja su uspostavljena i provedena pri izradbi *Školskoga rječnika hrvatskog jezika*, čije su urednice autorice ovog rada, te koja se razrađuju i dopunjuju kako bi se primijenila i u hrvatskome jednosvezačnom normativnom rječniku koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu.

¹ Tradicionalno se u punoznačne riječi ubrajaju imenice, glagoli, pridjevi, prilozi, brojevi, zamjenice, a u nepunoznačne riječi prijedlozi, veznici, usklici, čestice. Toj bi se podjeli mogle naći brojne zamjerke, npr. pitanje je imaju li zamjenice pravo, puno značenje te imaju li takvo značenje i neki prilozi. S druge strane pitanje je nemaju li prijedlozi kao npr. *ispod* i *iznad* pravo leksičko značenje. Jasno je, iako se u toj podjeli to obično ne spominje, da su neke od punoznačnih riječi punoznačnije od drugih. Sigurno je da su imenice punoznačnije od zamjenica te da su prilozi heterogena skupina koja obuhvaća posve punoznačne riječi kao npr. *brzo* (otpridjevni prilog), ali i mnogo nepunoznačnije riječi kao npr. *veoma*. (Usp. Frančić–Hudeček–Mihaljević 2005:65).

² V. Hudeček–Mihaljević 2008.

1. Uvod – teorijske postavke o sinonimiji i antonimiji

Sinonimija je jedna od najbolje proučavanih semantičkih kategorija (Petrović 2005:13). Apsolutni ili pravi sinonimi riječi su koje se podudaraju i po značenju i po uporabi, koje imaju isto i denotativno i konotativno značenje, istu i priopćajnu i komunikacijsku i uporabnu vrijednost. Takvih apsolutnih ili pravih sinonima u jeziku nema ili su veoma rijetki, pa se sinonimima smatraju riječi koje imaju istu denotaciju, tj. odnose se na isti pojam i na isti predmet u izvanjezičnoj stvarnosti. Iako sinonimi imaju istu denotaciju, tj. odnose se na isti pojam, to ne znači da se oni mogu uvijek upotrijebiti u istoj govornoj situaciji, tj. da imaju istu funkcionalnu vrijednost.

Sinonimi koji imaju istu denotaciju (istoznačnice) razlikuju se od tzv. kvazi-sinonima ili djelomičnih sinonima (bliskoznačnica) kojima se denotacija samo djelomično preklapa.

Antonimi su riječi suprotstavljene kojom značenjskom sastavnicom. Antonimnost je svojstvena riječima koje izražavaju vremenske (*stari – novi*) i prostorne odnose (*gornji – donji*), kakvoću (*crni – bijeli*) i količinu (*puno – malo*). Antonimiju možemo odrediti kao pojavu koja označuje riječi koje uz određen broj zajedničkih značenjskih sastavnica (semova) imaju i jednu različitu sastavnicu.

To znači da antonimi imaju sva zajednička svojstva osim jednoga, ali ta se zajednička svojstva poništavaju pri postavljanju u antonimni odnos te se uočava samo ono svojstvo koje je u tim antonimima različito.

Istraživanja su sinonimije i antonimije najčešće usmjerena na leksičku sinonimiju (usp. Petrović 2005: 96), tj. na sinonimiju riječi koje se tradicionalno smatraju punoznačnima³. Mi u ovome radu i u radu *Sinonimija i antonimija nepunoznačnih riječi u hrvatskoj leksikografiji* želimo pokazati da se o funkcionalnoj,

³ Iako u svojoj knjizi B. Petrović sinonimiju povezuje isključivo s punoznačnim riječima, u ogleđnome rječniku (slovo Č) koji u knjizi donosi nalaze se i čestice (npr. *čak*), a također i veznik *čim* kojemu se pridružuju sinonimi *tek*, *netom*, *kad* i *što*. Moramo napomenuti da su njegovi standardnojezični sinonimi *tek što* i *netom što*, a da *tek* i *netom* pripadaju razgovornome stilu hrvatskog jezika. Važna je međutim činjenica da je u tu iscrpnu raspravu o sinonimiji, makar implicitno uključen i veznik, što znači da nisu *a priori* zatvorena vrata sinonimiji tradicionalno nepunoznačnih riječi. U *Rječniku sinonima* LJ. Šarić i W. Wittschen donose se veznici i ostale tradicionalno nepunoznačne riječi i pridružuju im se sinonimni, npr.: *čim* u vremensko-me značenju ima sinonimne *tek*, *tek što*, *netom*, *netom što*; *kad*, *odmah potom*, *nakon što*, a u uzročnome *budući da*, *jer*, *kad*, *zato što*, *zbog toga što*, *već zbog toga što*, *već zato što*, *stoga*, *već stoga*, *samim time što*. Ne vodi se međutim računa o tome da je sinonimni odnos simetričan, tj. obostran, pa se npr. pod *jer* ne spominje *čim*, a natuknice *kad* uopće nema u tome rječniku. U uvodu rječniku ne govori se ništa o tome može li se govoriti o sinonimiji tradicionalno nepunoznačnih riječi, ali činjenica da se one u rječniku nalaze s ostalim, punoznačnim natuknicama upućuje na to da autorice smatraju da i nepunoznačne riječi ulaze u sinonimne odnose.

sintaktičkoj sinonimiji i antonimiji treba govoriti i u vezi s nepunoznačnim riječima. U ovome radu pozornost je usmjerena na veznike.

2. Sinonimija i antonimija u hrvatskim rječnicima

Sinonimi i antonimi različito se obrađuju u različitim vrstama rječnika. Posebno je različita obradba u rječniku sinonima i antonima i u općemu rječniku. U pregledanim se hrvatskim jednojezičnim općim rječnicima sinonimi upotrebljavaju na tri načina (v. Petrović 2005: 85):

1. navode se kao dopuna definiciji
2. navode se kao jedino sredstvo semantičkog opisa
3. natuknica se uputnicom *v.* ili *usp.* upućuje na sinonimni parnjak.

Svi se ti načini u pregledanim rječnicima primjenjuju posve nedosljedno (posebno je nejasan kriterij primjene prvog i drugog načina, odnosno čini se da nema nikakvoga kriterija pri odabiru tih načina).

Jedini hrvatski jednojezični opći rječnik koji teži dosljednijem navođenju sinonima (ali ne i antonima) jest *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića iz 2007. godine. U uvodu se navodi: „U tu svrhu grafički smo izdvojili istoznačne i blisko značne riječi (sinonime i sinonimske izraze) kako bi bili lakše uočljivi.“ Međutim, već površnim pregledom navedenog rječnika vidimo da se problemu sinonimije pristupa površno te da se ne poštuju temeljna određenja sinonimije (to je recipročan odnos, ako je *a* sinonim od *b*, onda je *b* sinonim od *a*). U rječniku smo uočili ove različite slučajeve:

1. jedan je sinonim natuknica, a drugi nije	agonija stanje pomućene svijesti ili nesvijesti pred smrt sin. umiranje sin. i. samrtna borba. Natuknice <i>umiranje</i> nema.
2. oba su sinonima natuknice, ali imaju različitu definiciju	svita pratiodci istaknute osobe sin. pratnja pratnja društvo koje prati kakvu uglednu osobu sin. svita džungla tropska šuma, močvarna guštara od bambusa, drvolikih paprati i povijuša sin. prašuma prašuma gusta šuma močvarnih tropskih područja sin. džungla

3. s jednog se sinonima upućuje na drugi koji se definira	centar v. središte
4. s jednog se sinonima upućuje na drugi koji se definira	dijalekt = narječje ⁴

Očito je da u rječniku ne postoji načelo da sinonimi imaju jednake definicije.

I među veznicima (također i među zamjenicama, usklikima i prijedlozima) katkad se opet posve nedosljedno donose sinonimni odnosi. O tome vidi u poglavlju 6.

3. Sinonimija i antonimija u *Školskome rječniku*

Teorijske spoznaje o sinonimiji i antonimiji navedene u uvodnome dijelu primijenjene su u načelima obradbe sinonima i antonima u našem rječniku. Polisemna riječ u sinonimne i antonimne odnose može ulaziti ukupnošću svojeg značenja, ali i samo u pojedinome značenju. Riječ može imati jedan sinonim/antonim, ali ih može imati i više. Dvije riječi mogu tvoriti sinonimni par, ali i više riječi može tvoriti sinonimni niz.

Stoga u rječniku razlikujemo odrednice *sinonim/Sinonim/sinonimi/Sinonimi* i *antonim//Antonim/antonimi/Antonimi*. One se pišu u skladu s ovim pravilima:

1. Ako natuknica ima samo jedno, značenje odrednice *antonim* i *sinonim* pišu se malim slovom.

kapuljača <i>im. ž.</i> dio ogrtača, obično kabanice ili fratarske odore, koji pokriva vrat i glavu, ali ne i lice; sinonim: kukuljica	kateta <i>im. ž.</i> <i>mat.</i> stranica pravokutnoga trokuta koja leži uz pravi kut; antonim: hipotenuza

2. Ako višeznačna natuknica u sinonimni ili antonimni odnos ne stupa u svim svojim značenjima, odrednice *antonim* i *sinonim* pišu se malim slovom i donose uz ono značenje na koje se odnose.

⁴ U dijalektologiji to nisu sinonimi. Dijalekt je *skupina govora* koji prema nekim zajedničkim kriterijima čine cjelinu, a narječje *skupina dijalekata* koji prema nekim zajedničkim kriterijima čine cjelinu.

gol <i>im. m.</i> <i>šp.</i> 1. vrata koja se sastoje od dvaju stupova, prečke i mreže, dio športskog igrališta za nogomet, rukomet, hokej, vaterpolo i dr. kroz koji mora proći lopta ili pločica da bi se postigao zgoditak <i>[pucati u ~];</i> sinonim: vrata 2. pogodak koji se postiže ubacivanjem lopte ili pločice u vrata; sinonim: zgoditak	mir <i>im. m.</i> 1. stanje spokoja i tišine koje se ničim ne narušava, stanje bez uzbuđenja i smetnja <i>[noćni ~; duševni ~]</i> antonimi: nemir, uznemirenost 2. stanje bez rata, nasilja ili sukoba <i>[sklopiti ~ između dviju zemalja];</i> antonim: rat

3. Ako se sinonim ili antonim odnosi na sva značenja natuknice, odrednica se donosi na kraju članka⁵ i piše velikim slovom.

gmizati <i>gl. nesvrš. neprijel.</i> 1. polako se micati ili kretati dodirujući tijelom ili trbuhom kakvu površinu <i>[Crvi gmižu po zidu.]</i> 2. pren. kretati se veoma polako <i>[Kolone automobila gmižu cestom.]</i> Sinonim: plaziti	mrtav <i>prid.</i> 1. koji je umro ili uginuo <i>[~ čovjek; mrtva mačka]</i> 2. koji se više ne razvija, kojim se nitko ne služi <i>[mrtvi jezici]</i> Antonim: živ

Pri obradbi sinonima i antonima u *Školskome rječniku* pridržavali smo se ovih načela:

1. Sinonimi imaju istu leksikografsku definiciju.

⁵ Rječnički članci koje donosimo u ovome radu nisu potpuni. Redovito je izostavljen gramatički blok i naglasak, a katkad kod riječi koje imaju mnogo značenja i značenja o kojima ne govorimo. Kod nekih se natuknica navode samo sveze koje se uvode znakom \diamond .

divan <i>prid.</i> 1. koji svojom neobičnom ljepotom izaziva divljenje [~ <i>glas; divna slika</i>] 2. koji je veoma ugodan, dobar ili vrijedan [~ <i>čovjek; divna predstava; divno vrijeme</i>] Sinonim: krasan Antonimi: grozan, strašan, užasan	krasan <i>prid.</i> 1. koji svojom neobičnom ljepotom izaziva divljenje [~ <i>glas; krasna slika</i>] 2. koji je veoma ugodan, dobar ili vrijedan [~ <i>čovjek; krasna predstava; krasno vrijeme</i>] Sinonim: divan Antonimi: grozan, strašan, užasan

2. U pojedinim je slučajevima moguće odstupanje od prvoga pravila isključivo zbog tvorbenih razloga. Tako će *debljina* biti definirana s pomoću pridjeva *debeo*, a *pretilost* s pomoću pridjeva *pretio*, ali se, s obzirom na to da su ta dva pridjeva u sinonimnome odnosu i da imaju istu definiciju, te dvije imenice povezuju kao sinonimne, a pritom u definiciji čuva riječ od koje su izvedene.

debljina <i>im. ž.</i> 1. osobina onoga koji je debeo; sinonim: pretilost antonim: mršavost 2. širina ili dubina, visina ili promjer tijela [~ <i>zida; ~ snježnoga pokrivača</i>] debeo <i>prid.</i> 1. koji zauzima više prostora po širini ili dubini nego što se očekuje, nego što je prosječno [~ <i>zid; debela daska</i>]; antonim: tanak 2. koji je teži od normalne, prosječne težine; sinonim: pretio antonim: mršav	pretilost <i>im. ž.</i> osobina onoga koji je pretio; sinonim: debljina antonim: mršavost pretio <i>prid.</i> koji je teži od normalne, prosječne težine; sinonim: debeo antonimi: mršav

3. Sinonimija i antonimija dvosmjerni su odnosi, tj. ako je *a* sinonim/antonim od *b* i *b* je sinonim/antonim od *a*. Taj je odnos jasno izražen u rječniku.

beskonačan <i>prid.</i> koji nema kraja [~ <i>put</i>; <i>beskonačna ravnica</i>]; sinonim: beskrajan antonim: konačan	beskrajan <i>prid.</i> koji nema kraja [~ <i>put</i>; <i>beskonačna ravnica</i>]; sinonim: beskonačan antonim: konačan

4. Taj odnos ipak nije posve ravnopravan među riječima koje su povezane uputnicama. Uputnice su u ovome rječniku strjelica (→), *v.* (vidi) i *usp.* (usporedi). *Usp.* nije normativna odrednica, njome se povezuju tvorbene inačice koje se u rječniku nalaze blizu jedna drugoj (npr. *obrada* i *obradba*, *iskorišćivati* i *iskorištavati* itd.). *V.* je normativna uputnica i znači da je bolje upotrebljavati onu riječ na koju se upućuje. Natuknica uz koju stoji uputnica *v.* ipak se donosi kao sinonim uz natuknicu na koju se upućuje. Natuknica *s* koje se strjelicom upućuje na drugu natuknicu ne donosi se kao njezin sinonim.

označivati <i>gl. nesvrš. prijel.</i> <i>usp.</i> označavati	označavati <i>gl. nesvrš. prijel.</i> 1. stavljati znak po kojemu se može što prepoznati ili zaključiti [~ <i>početni položaj</i>; ~ <i>stranicu</i>]; sinonimi: obilježavati, obilježivati 2. biti znak za što [~ <i>kraj predstave pljeskom</i>; <i>Točka označuje kraj rečenice.</i>]; Sinonim: označivati Vidski parnjak: označiti
biblioteka <i>im. ž.</i> <i>v.</i> knjižnica	knjižnica <i>im. ž.</i> mjesto na kojemu se čuvaju, čitaju i posuđuju knjige [<i>školska</i> ~; <i>gradska</i> ~]; sinonim: biblioteka

dozvoliti <i>gl. svrš. prijel.</i> → dopustiti	dopustiti <i>gl. svrš. prijel.</i> dati komu dopuštenje ili omogućiti komu da što radi [~ <i>djetetu izlaske</i>]; sinonim : odobriti antonim : zabraniti vidski parnjak : dopuštati

S posuđenice se katkad upućuje na dvije domaće riječi:

agent *im. m.*

1. v. posrednik

2. v. zastupnik

Natuknice označene stilskom odrednicom *razg., zast., pokr.* navode se kao sinonim, ali se uz njih donosi stilska odrednica:

deci <i>im. m. razg. v. decilitar</i> decilitar <i>im. m.</i> iznimno dopuštena mjerna jedinica za obujam tekućina, deseti dio litre (dl); sinonim : deci <i>razg.</i> ⁶	zemljomjerstvo <i>im. s.</i> <i>zast. v. geodezija</i> geodezija <i>im. ž.</i> znanost koja se bavi mjerenjem zemljišta; sinonim : zemljomjerstvo <i>zast.</i>

Taj je tip sinonimije u literaturi izrazito sporan⁷, ali mi smo se držali načela da sinonimima smatramo sve što ima istovjetnu definiciju, osim normativno nedopuštenih riječi (označenih strjelicom).

⁶ Stilske odrednice sustavno donosimo i uz sinonime i antonime jer smatramo da na taj način dajemo obavijest i u uporabnoj, a ne samo denotativnoj vrijednosti sinonima.

⁷ “U svezi sa sinonimima otvara se još jedno, za leksikografe vrlo važno pitanje: naznaka jezične razine koja je zapravo pomak od jezične norme (usp. Vajs 1994: 326). Drugim riječima, odrednice (vremenske, područne, stilske i terminološke) ne propisuju jezično stanje i ne priječe da jezična razina dobije drukčiji status. Kako podliježu relativiziranju u vremenu i prostoru, nerijetko se preklapaju i kombiniraju u leksikografskom opisu (usp. Anić 1998: 1426), a kao metajezične činjenice morale bi imati strogo ograničeno značenje. Ne bi se smjelo prelijevati značenje iz jedne u drugu. Među njima sinonimija ne bi smjela biti dopustiva (usp. Silić 1993–1994: 326).” Petrović 2005: 87.

5. Budući da je sinonimija nepoželjna u znanstvenome funkcionalnom stilu, nastojali smo u nazivlju izbjegavati navođenje ravnopravnih sinonimnih naziva⁸ i dati prednost jednomu nazivu. U našem su rječniku natuknice *usklik* i *uzvik*⁹ obrađene na ovaj način:

usklik <i>im. m.</i> 1. veseo uzvik 2. <i>gram.</i> nepromjenjiva vrsta riječi kojom se izražavaju različiti osjećaji ili oponašaju zvukovi iz prirode sinonim: uzvik	uzvik <i>im. m.</i> 1. glasno istaknuta riječ koja služi da se njom doziva i izrazi neki osjećaj s voljom ili bez nje; sinonimi: usklik, kliktaj 2. <i>gram. v.</i> usklik

6. Antonimi imaju sva zajednička svojstva osim jednoga. To je u *Školskome rječniku* očito i u definiciji koja je djelomično ista, a jednim se dijelom razlikuje:

blizu <i>pril.</i> na maloj prostornoj i vremenskoj udaljenosti [<i>Škola nam je blizu.</i>] antonim: daleko	daleko <i>pril.</i> 1. na velikoj prostornoj i vremenskoj udaljenosti; antonim: blizu¹ 2. pojačava komparativno značenje [<i>On je ~ bolji.</i>]; sinonimi: kudikamo, mnogo, puno, znatno

7. Sve antonime sinonima koje riječi koji imaju istu definiciju u *Školskome rječniku* donosimo kao antonime te riječi. Naime, očito je da neke riječi dolaze u parovima (*racionalan – iracionalan, razuman – nerazuman, razborit – nerazborit*). To se posebno odnosi na parove domaćih i stranih riječi i na tvorbe ne antonime. Riječ *racionalan* obrađena je ovako:

racionalan *prid.*

1. koji je zasnovan na razumu

⁸ U nazivljima nekih struka višeznačnost je naziva uobičajena, npr. u botanici nazivom se *ruža* označuje i biljka i njezin cvijet, nazivom *jabuka* i biljka (vočka) i njezin plod. Ta se značenja uz takve nazive donose i u *Školskome rječniku*.

⁹ Mihaela Matešić (2004: 337–338) iscrpno govori o nazivima *usklik* i *uzvik*.

2. koji se služi razumnim metodama;

sinonimi: razborit, razuman

antonim: iracionalan, neracionalan, nerazborit, nerazuman

3. v. štedljiv, umjeren

Ako su sinonimi od *racionalan razborit* i *razuman*, njegovi bi antonimi uz *iracionalan* trebali biti i *nerazborit* i *nerazuman*. Tu ponovno polazimo od teze da su sinonimi riječi koje imaju isto denotativno značenje, a antonimi riječi koje imaju suprotno denotativno značenje. Problemu je naravno moguće pristupiti i na drukčiji način.

8. U rječniku se terminološka antonimija navodi se samo kad je binarna. Npr. uz natuknicu *burag* ne donose se antonimi *kapura*, *knjižavac* i *sirište*.

adhezija <i>im. ž.</i> <i>fiz</i> privlačna sila među česticama različ- tih tvari; antonim: kohezija	anoda <i>im. ž.</i> <i>fiz</i> pozitivna elektroda; antonim: katoda

4. Sinonimija i antonimija nepunoznačnih riječi

Već samo spominjanje sinonimije nepunoznačnih riječi otvara pitanje postoji li ona uopće s obzirom na to da sinonimija podrazumijeva istovjetnost sadržaja, a da u jezikoslovnoj literaturi nema slaganja o tome imaju li npr. usklici vlastito značenje ili ga dobivaju iz izvanjezičnoga konteksta te iz intonacije kojom su izgovoreni¹⁰, imaju li prijedlozi samostalno značenje ili ga dobivaju tek u prijedložnoj skupini, imaju li veznici samostalno značenje ili ga dobivaju tek u rečenici itd. Uglavnom se smatra da se značenje usklika otkriva iz cjeline teksta, stvarne situacije u kojoj se usklik upotrebljava i načina na koji se izgovara.

¹⁰ U Babić i sur. (1991: 738) piše: "Usklici (uzvici) vrsta su nepromjenjivih riječi koje nemaju izrazitijeg logičkog značenja, nego služe kao kompleksni izrazi za izricanje osjećaja, duševnih raspoloženja, za dozivanje ili poticanje ili za oponašanje prirodnih zvukova... Razvrstavanje usklika u pojedine skupine samo je uvjetno jer se jednim usklikom mogu izražavati različiti osjećaji, ili se isti osjećaj može izraziti različitim usklikima a kakav se izražava, to proizlazi iz prilika, okolnosti, konteksta u kojima je upotrijebljen... Ipak, pojedini usklici imaju određenija značenja, iako općenita, jer se upotrebljavaju samo za određena područja značenja, a neki imaju sasvim određenu vrijednost jer se povezuju samo s određenim sadržajem..."

Jednim se usklikom mogu izraziti različiti (često i suprotni) osjećaji, ali se i isti osjećaji mogu izraziti različitim usklikima. Značenje se prijedloga *po* razlikuje u primjerima *lupiti šakom po stolu*, *otići po mlijeko* i *po mom mišljenju*; značenje se veznika *kako* razlikuje u rečenicama *Bit će kako želiš*, *Otišao je kako bi imao mira* i *Vidio sam ga kako ulazi u školu*. Možemo se međutim upitati i nije li tako i s punoznačnim višeznačnim i homonimnim riječima. Značenje svake punoznačne riječi saznajemo tek iz njezina konteksta (npr: *Upalu grla prouzročio je virus*, *Očistit ću ti računalo od virusa* ili *Engleska kraljica otputovala je u Francusku*, *Kraljicu mi ugrožava tvoj top*). Dakle riječ, bez obzira na to kojoj vrsti riječi pripada, nema nužno jedno i uvijek isto značenje. Bitno je međutim da svaka riječ ipak ima jasno određena potencijalna značenja (značenja popisana u rječniku, denotativna značenja, značenja koja ne pripadaju sferi individualnih metafora) koja u jednome sinkronijskome presjeku jezičnog razvoja (u kojemu se npr. piše rječnik) čine zatvoren skup.

Ipak, bez obzira na to kako se razumijeva problem veznikog značenja, kad je riječ o osnovnome značenju (koje je ipak, bez obzira na to koliko široko bilo, neupitno kod većine veznika koji su riječi drugih vrsta u veznikoj funkciji – npr. značenje veznika *kad* je, kao i značenje priloga *kad*, uvijek neupitno vremensko, čak i kad je *kad* uzročni veznik), složiti ćemo se da je veznikome paru *i ... i* antoniman par *ni ... ni*, da su veznici *iako* i *premda* istoznačni, a složiti ćemo se i da je prijedlogu *do* antoniman prijedlog *od*, prijedlogu *iznad* sinonimni su prijedlozi *nad* i *poviše*, da je posvojna zamjenica *moj* sinonimna (doduše kolokacijski uvjetovanome) posvojnome dativu osobne zamjenice *mi* (*to je moja žena / to mi je žena*).

O sintaktičkoj sinonimiji i antonimiji piše I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. U toj se gramatici nalazi poglavlje *Sinonimni i antonimni spojevi riječi* u kojemu se sintaktička sinonimija objašnjava ovako: “Ta mogućnost da se isto ili slično značenje, odnosno funkcija izrazi različitim tipovima gramatičke veze među tagmemima, tj. da se sintagmemi tipa *plavooka djevojka* mogu zamjenjivati sintagmemima tipa *djevojka plavih očiju*, jedno je od glavnih izvorišta gramatičke sinonimije na razini sintagmema”. Sinonimini i antonimni odnosi uspostavljaju se u toj gramatici, tj. na njih se upozorava na više mjesta, npr.: “Prijedlog *ispod* antoniman je prijedlogu *iznad*.” (str. 209), “Temeljno značenje genitiva s prijedlogom *do* je za adlokalnost (primjesnost, blizina, odnosno približavanje dvaju predmeta), s tim da je tomu prostornom odnosu svojstveno kretanje jednoga predmeta prema drugomu. ... Po tome je prijedlog *do* antoniman prijedlogu *od*...” (str. 205). Razmišljanje o sinonimiji na sintaktičkoj razini otvara mnoga pitanja, npr. pitanje bismo li konstrukcije *od žalosti* i *jer je bila žalosna* u rečenicama *Pla-*

kala je od žalosti i *Plakala je jer je bila žalosna* smatrali sinonimima (temeljem njihova istog značenja) ili ne bismo (temeljem njihove različite sintaktičke funkcije: priložna oznaka i uzročna surečenica), te bismo li ili ne bismo sinonimima smatrali te rečenice. Taj problem otvara druga složena pitanja sintaktičke sinonimije.

5. Veznička sinonimija i antonimija

Uporište za izgradnju načela o donošenju vezničkih sinonima i antonima našli smo u neupitnoj činjenici da su neki veznici međusobno zamjenjivi tako da se uvrštavanjem jednoga na mjesto drugoga ne mijenja sintaktičko ustrojstvo ni značenje rečenice u kojoj se nalaze te da npr. u rečenici *Učinio je to jer se bojao*, veznik *jer* možemo zamijeniti veznicima *zato što*, *zbog toga što*, *stoga što*, a značenje rečenice ne će se pritom promijeniti: *Učinio je to zato što se bojao*, *Učinio je to zbog toga što se bojao*, *Učinio je to stoga što se bojao*.

Problem vezničke sinonimije još složenijim čini činjenica da se naziv *veznik* u jezikoslovnoj literaturi redovito upotrebljava u dvama značenjima te da se tim veznikom označuje i vrsta riječi (tj. one riječi koje ne pripadaju kojoj drugoj vrsti riječi, npr. *a*, *ali*, *ili*, *i*, *pa*, *te*, *da* itd.) i sintaktička jedinica koja nije nužno jednorječna (npr. *budući da*, *zahvaljujući tomu što*), a koja ni kad je jednorječna nije nužno veznik po vrsti riječi (npr. *prilozi kad*, *gdje*, *kako* itd. imaju vezničku funkciju u vremenskim, mjesnim i načinskim rečenicama)¹¹.

¹¹ Naziv *veznik* u našim se gramatikama redovito upotrebljava u dvama značenjima. Njime se označuje i vrsta riječi, tj. morfološka jedinica, i jedinica funkcionalnog razreda, tj. sintaktička jedinica. Zbog te se općeprihvaćene dvoznačnosti toga naziva često događa da se u poglavlju o morfologiji, u kojemu se obrađuju veznici kao vrsta riječi, donose i višerječni veznici i vezničke skupine, što je posve nelogično (članovi svake vrste riječi morali bi dakako biti riječi, tj. nužno jednorječne jedinice). Svaki od članova koje vezničke skupine pripada naime nekoj vrsti riječi, tj. skupina ima svoje morfološko ustrojstvo (npr. morfološko je ustrojstvo složenoga veznika *budući da*: *glagolski prilog sadašnji* + *veznik*). Nelogično je i to da se veznici sustavno određuju kao nepromjenjive riječi, a pritom se kao veznici navode npr. odnosne zamjenice *koji* i *što*. Riječi koje u rečenici imaju vezničku funkciju mogu i ne moraju pripadati morfološkomu razredu veznika. Takve riječi pripadaju i drugim vrstama riječi i nisu nužno nesklonjive. Kad se riječi razvrstavaju u razrede, valja posebno voditi računa o tome da se ne miješaju kategorije i njihove sintaktičke funkcije.

Veznik kao sintaktička jedinica, član funkcionalnog razreda, nije nužno jednorječan. Tako međutim imamo višeznačni naziv *veznik* unutar istoga područja (gramatike), što krši jedno od temeljnih terminoloških načela (tj. načelo koje nalaže izbjegavanje višeznačnosti u nazivlju). U veznike kao funkcionalni (sintaktički), a ne morfološki razred uključene su i riječi koje su po svojoj vrsti veznici (znači nesklonjive riječi koje ne pripadaju ni jednoj drugoj vrsti riječi) i riječi koje su čestice i prilozi (nesklonjive riječi) i odnosne zamjenice i zamjenični pridjevi (dakle i sklonjive riječi) i složeni veznici i vezničke skupine (dakle skupine čije jedinice pripadaju različitim vrstama riječi).

Iznimno je važno kad je riječ o vezničkoj sinonimiji postaviti jasne kriterije prema kojima su dva veznika (kao sintaktičke jedinice) sinonimnima. Prvi kriterij koji pada na pamet svakako je njihova zamjenjivost pri kojoj se ne mijenja značenje rečenice. Smatramo međutim da o vezničkoj sinonimiji možemo govoriti samo unutar istorednih sintaktičkih ustrojstava, te da npr. veznici *tako da* i *pa* u rečenicama *Nisu nas lijepo dočekali, tako da smo brzo otišli kući* i *Nisu nas lijepo dočekali pa smo brzo otišli kući* nisu sinonimni jer je u prvome primjeru riječ o (u skladu s klasičnom sintaksom) zavisnosloženoj posljedičnoj rečenici, a u drugome o nezavisnosloženoj rečenici posljedičnog značenja. Nisu sinonimni ni veznici *ali*, *iako* i *premda* u rečenicama *Ima auto, ali ga ne vozi, Iako ima auto, ne vozi ga, Premda ima auto, ne vozi ga*. Tu su sinonimni samo veznici *iako* i *premda* jer pripadaju istome (zavisnosloženom) tipu ustrojstava i uvode dopusnu surečenicu. Smatramo da se sinonimnima, kad je riječ o sintaktičkoj sinonimiji, ne mogu smatrati ustrojstva koja pripadaju različitim sintaktičkim razinama, npr. zavisnosloženoj i nezavisnosloženoj rečenici¹².

Za nepunoznačne riječi (npr. veznike i prijedloge), ako i prihvatimo tezu da nemaju vlastitog značenja, može se sa sigurnošću reći da se pojavljuju u jasno određenim sintaktičko-semantičkim ustrojstvima. Na pitanje imaju li te riječi vlastito značenje ili ga dobivaju iz ustrojstva ili skupine u kojemu/u kojoj se pojavljuju nemoguće je jednoznačno odgovoriti. Naime, ne može se dobro raspravljati o vezničkome značenju ako zajedno promatramo npr. i veznike *kako*,

Bilo bi najbolje, a rekli bismo i nužno, da se razlikuje naziv za vrstu riječi i naziv za sintaktičku jedinicu. Ako se pak s tradicijskih razloga prihvati da naziv *veznik* ima dva značenja, tj. da označuje i vrstu riječi i jedinicu funkcionalnog razreda, trebalo bi pomno voditi računa o tome da se dvoznačnost naziva *veznik* uvijek uzima u obzir te da se u morfologiji ne spominju dvorječni i višerječni veznici (vezničke skupine i složeni veznici) jer oni ne mogu pripadati veznicima kao vrsti riječi, nego samo veznicima kao funkcionalnome razredu. Više o tome v. u Vukojević–Hudeček 2007.

¹² Svaki odnos koji se izriče nezavisnosloženom rečenicom, može se izraziti i zavisnosloženom rečenicom.

U ostalim slučajevima izricanjem istoga značenja nezavisnosloženom/zavisnosloženom rečenicom dolazi do preoblika sintaktičkog ustrojstva. Tako npr:

- sastavno: *On nije lažljivac, pa mu vjerujemo*; *On nije lažljivac i vjerujemo mu* ima posljedične preobluku: *On nije lažljivac pa da mu ne vjerujemo*.
- sastavno: *Kucaj i otvorić će ti se* ima pogodbenu preobluku *Ako kucaš/kucaš li, otvorić će ti se*.
- suprotno: *Dobar je, ali malo lijep*; *Obećavao nam je brda i doline, ali/a/no nije nam dao ništa* ima dopusnu preobluku: *Dobar je iako malo lijep*; *Premda nam je obećavao brda i doline, nije nam dao ništa*.
- rastavno: *Ili ću to učiniti sama ili će mi netko pomoći*; *Učinit ću to sama ili će mi netko pomoći* ima pogodbenu preobluku: *Ako to ne učinim sama, netko će mi pomoći. Ne učinim li to sama, netko će mi pomoći*.

Smatramo međutim da se u tim slučajevima ne može govoriti o vezničkoj sinonimiji.

gdje, kad, tj. veznike koji su to samo po svojoj sintaktičkoj funkciji i u kojoj svakako zadržavaju svoje priložno značenje, i veznik *da* koji je veznik i po vrsti riječi. I kod prijedloga je očito da nema dvojbe da vlastito značenje imaju prijedlozi koji izriču jasno određene jednostavne (prostorne i vremenske) odnose, npr. *ispod i iznad, prije i nakon*, a upitno je u kojoj ga mjeri imaju prijedlozi poput već spomenutoga lokativnog *po*. Dakle, ako i zanemarimo problem značenja tzv. nepunoznačnih riječi, sa sigurnošću možemo utvrditi da su tipovi ustrojstava u kojima oni (ako i nemaju vlastito) dobivaju značenje, ograničeni. Tako se npr. veznik *kako* pojavljuje u načinskim ili namjernim rečenicama, a ne pojavljuje se npr. u vremenskim, mjesnim ili pogodbenim. *Čim* se pojavljuje u vremenskim i uzročno-vremenskim rečenicama, a ne pojavljuje se u npr. mjesnim, namjernim ili dopusnim. U rječniku stoga pažljivo razlikujemo riječi koje su veznici i po svojoj vrsti i po svojoj sintaktičkoj funkciji i riječi koji su veznici samo po sintaktičkoj funkciji, a određujemo ih na prvome mjestu vrstom rečenice u kojoj se ostvaruju kao veznici.

Tako npr. veznik *kako* (veznik i po vrsti riječi i po sintaktičkoj funkciji) definiramo ovako:

kako *vez.*

1. uvodi subjektnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Priča se ~ je Marko pametan.*];

sinonim: *da*⁻¹

2. uvodi objektnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Vidjela sam ~ ulaze u razred.*];

sinonimi: *da*⁻¹, *gdje*⁻²

3. uvodi atributnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Složili smo se s tvrdnjom ~ ćemo pokušati ponovno.*];

sinonim: *da*⁻¹

4. uvodi namjernu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Otišli su u šumu ~ bi nabrali gljiva.*];

sinonimi: *da*⁻¹, *eda zast.*, *li*

a prilog *kako* koji ima i vezničku funkciju ovako:

kako *pril.*

1. uvodi pitanje o načinu, na koji način

[*Kako si došao?*]

2. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim objektnim rečenicama, uvodi neizravno pitanje

[*Znamo ~ si došao.; Reci nam ~ si došao.*]

3. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim subjektnim rečenicama, uvodi neizravno pitanje

[*Zna se ~ si došao.*]

4. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim načinskim rečenicama, uvodi načinsku surečenicu

[*Radili smo ~ smo najbolje znali.*];

sinonim: što²

5. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim poredbenim rečenicama, uvodi poredbenu surečenicu

[*Živio je ~ je htio.*]

sinonimi: kao što v. *pod* što²¹³, onako ... kako, ovako ... kako, tako ... kako

6. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim načinskim rečenicama, uvodi načinsku surečenicu

[*Radili smo kako smo najbolje znali.*];

sinonim: što²

◇ *bilo* ~, ~ *god, ma* ~ na bilo koji način, svejedno na koji način

[*Učiti to bilo ~/~ god/ma ~*];

sinonim: kakogod

◇ ~ *god* ima vezničku funkciju u stvarnim i mogućim dopusnim rečenicama [*Kako god postupio, uvijek je netko nezadovoljan.; Kako god bi postupio, uvijek bi netko bio nezadovoljan.*]; **sinonim:** ma kako v. *pod* kako; ~ ... *tako* ima vezničku funkciju u zavisnosloženim poredbenim rečenicama [*Kako prostreš, tako ćeš i leći.*]; **sinonimi:** kao što v. *pod* što²; *ma* ~ ima vezničku funkciju u stvarnim i mogućim dopusnim rečenicama [*Ma ~ postupio, uvijek je netko nezadovoljan.; Ma ~ bi postupio, uvijek bi netko bio nezadovoljan.*]; **sinonim:** kako god v. *pod* kako; *ovako ... ~, tako ... ~, onako ... ~* ima vezničku funkciju u zavisnosloženim poredbenim rečenicama [*Napravi to ovako/tako ~ ti pokazujem.; Napravi to tako/onako ~ sam ti pokazala.*]; **sinonim:** kao što v. *pod* što²

¹³ Pri donošenju složenih veznika i vezničkih skupina kao sinonima i antonima uputnicom v. *pod* upućuje se na natuknicu pod kojom se nalaze.

6. Sinonimija i antonimija pri obradbi veznika u hrvatskoj leksikografiji

U jednome od prethodnih poglavlja pokazali smo kolika je općenita neustavljenost u donošenju antonima i sinonima u hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Tako je i kad je riječ o veznicima. Evo nekoliko primjera iz *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića iz 2007.:

pa *vezn.* ...1.2. (posljedični) riječ koja povezuje rečenicu koja izriče posljedicu onoga što je prethodno rečeno ... **sin:** pak

Pak se ne navodi kao natuknica.

jer *vezn.* (uzročni) riječ koja u zavisnoj rečenici kazuje uzrok [*iskazao se pameću, ~ je riješio težak zadatak*] **sin.** budući da, zato što, zbog toga što

budući da *vezn.* (uzročni) zato, jer, zato što, zbog toga što, s obzirom na to da

Uz *budući da* ne donose se sinonimi nego se taj veznik definira s pomoću sinonimnih veznika. Pritom je nejasno što se zapravo u tome rječniku označuje kao veznik. *Budući da* nije veznik vrstom riječi (uostalom, on se i sastoji od dviju riječi) nego je on veznik kao sintaktička jedinica. Usto, *zato* s pomoću kojeg se on definira nije veznik.

čim *vezn.* (vremenski) riječ koja kazuje da se radnja glavne rečenice događa neposredno poslije radnje zavisne rečenice [*doći ću ~ stignem*] **sin.** netom, što, tek **sin. i.** tek što

Netom se definira kao prilog i nema sinonima, *što* je očito u tome sinonimnome nizu naveden pogriješkom, *tek* se također definira kao prilog i nema sinonima.

Iz ove kratke analize vidimo da sinonimni odnosi nisu shvaćeni kao recipročni odnosi, da nisu ograničeni na istu vrstu riječi te da sinonimima nije pridružena istovjetna definicija.

U ostalim pregledanim jednojezičnim rječnicima hrvatskog jezika najčešći je oblik donošenja sinonima u definicijama. S obzirom na to da ćemo u sljedećemu poglavlju pokazati i objasniti model i načela donošenja sinonima i antonima u *Školskome rječniku*, a oprimjerit ćemo ih na primjeru skupine uzročnih i namjernih veznika, u ovome poglavlju donosimo tablice u kojima se pokazuje kako su uzročni i namjerni veznici (s obzirom na donošenje sinonima i antonima) obrađeni u *Rječniku hrvatskoga jezika* urednika Jure Šonje (u daljnjemu tekstu RHJ) te u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* autora Vladimira Anića (u daljnjemu tekstu AR). Uz pojedine natuknice donosimo samo dijelove obradbe koji se odnose na uzročni ili namjerni veznik. Podcrtani su dijelovi definicija u kojima se donose sinonimi.

veznik	RHJ	AR
čim	nema kao uzročni veznik	2. (uzročni) <u>jer, budući da, zato što, već zbog toga što</u> [~ <i>su oblaci, bit će kiše</i>]
da	6. izriče uzročni odnos glavne i zavisne rečenice, uzročni veznik; <u>jer, zbog toga što, stoga što, što</u> : <i>smeta ga ~ mu nisu rekli; budući ~ se nije protivio, sve je prošlo mirno; zahvaljujući tomu ~ je bio dobre volje, sve je dobro prošlo</i>	1. b. (uzročni) <u>što, zato što, jer</u> [<i>nije dobro ~ se toliko ljutiš</i>] ne spominje se <i>budući da</i> , a ne spominje se ni pod natuknicom <i>budući</i>
dok	nema kao uzročni veznik	nema kao uzročni veznik
jer	1. povezuje rečenice u normalnom redoslijedu glavne i zavisne rečenice, uzročni veznik; <u>zbog toga što</u> : <i>otišla je kući ~ je bolesna; ne možemo doći ~ nemamo vremena</i>	u zavisnoj rečenici u postpoziciji kazuje uzrok [<i>iskazao se pameću, ~ je riješio težak zadatak</i>]; <i>zato što, zbog toga što, budući da, jerbo</i> ¹⁴
kad	2. izriče uzrok radnje glavne rečenice; <u>jer, budući da</u> : <i>možeš ~ si zdrav, ~ si zdrav, možeš</i>	1. izriče vrijeme, uvjet, pogodbu, uzrok [<i>dobro je ~ je tako</i>]

pošto	upućuje na jer i budući; pod budući nema međutim ništa o budući da, što je vjerojatno smisao te uputnice	2. razg. izriče uzrok radnje glavne rečenice [<i>ne mogu ~ nemam vremena</i>]; <u>jer, budući da, zato što, zbog toga što</u>
što	2. iskazuje uzrok u rečenicama; <u>jer</u> : <i>sretna sam ~ sam ostala; naljutila se ~ je popustio</i>	3. vezn. b. uzročni <u>u zn. jer</u> [<i>zadovoljan sam ~ sve ide po planu</i>]

Iz priložene se tablice u prvome redu vidi da u obradbi veznika ni u jednoj ni u drugome rječniku nema nikakva sustava.¹⁵ Sinonimni su nizovi, kad se donose, uklopljeni u definicije i nepotpuni.

U RHJ-u i u AR-u ne obrađuje se ni jedan uzročni složeni veznik ili veznička skupina (*budući da, radi toga jer, stoga jer, zato jer, zbog toga jer, po tome što, radi toga što, stoga što, zato što, zbog toga što, to prije što, tim prije što, to više što, tim više što, s obzirom na to da, s obzirom na to što, na osnovi toga što, na temelju toga što, zahvaljujući tomu što*). Isto je i kad je riječ o namjernim veznicima:

veznik	RHJ	AR
da	1. izriče namjeru glavne rečenice, namjerni veznik; <u>kako bi, ne bi li</u> : <i>trčala je ~ ne zakasni; otišli su u šumu da naberu gljiva</i>	1. (namjerni) [došao je ~ mi sve ispriča]
eda	<i>zast. v. da</i>	nema

¹⁴ Donošenje veznika *jerbo* u toj definiciji može zbuniti korisnika. Taj bi veznik morao biti označen kao zastario. Rječnik mora davati obavijesti i o uporabnoj vrijednosti riječi.

¹⁵ Više o tome u Hudeček–Mihaljević 2008.

kako	3. izriče namjeru radnje glavne rečenice, namjerni veznik; <u>da</u> : <i>došao je ~ bi se uvjerio</i>	izriče način, izjavu, namjeru, vrijeme, uzrok, posljedicu [<i>reći ću vam ~ radim; ~ se dogodilo</i>]
li	3. u sprezi s <i>ne bi</i> izriče namjeru: <i>došao sam prije ne bi ~ te zatekao</i>	čest. koja izriče: 2. namjeru ili pogodbu [<i>ne bi ~: pokušao ~ tko</i>]
neka	izriče namjeru, namjerni veznik, <u>da</u> : <i>odvedi dijete liječniku, ~ ga pregleda</i>	nema

Pokazuje se da je i kod namjernih veznika, kao uostalom i kod svih veznika u tim rječnicima, obradba posve nedosljedna i neusustavljena.

Iz svega se vidi da je pri izradbi usustavljenog rječnika osnovno načelo kojega se treba pridržavati pažljiva obradba zatvorenih semantičkih i gramatičkih skupina riječi koju treba napraviti jedan obrađivač ili nadzirana skupina usklađenih obrađivača. U slučaju veznika to znači da je nužan preduvjet njihove obradbe, pa tako i sustavnoga i dosljednoga uspostavljanja sinonimnih i antonimnih odnosa izradba njihova popisa (koji uključuje i veznike i složene veznike i vezničke skupine¹⁶), uspostava tipskih definicija i (za uspostavu sinonimnih i antonimnih odnosa) iscrpna znanstvena analiza njihovih odnosa i njihove zamjenjivosti.

7. Sinonimija pri obradbi veznika u *Školskome rječniku*

U *Školskome rječniku* vezničku sinonimiju razumijevamo kao funkcionalnu, sintaktičku sinonimiju. Kad je riječ o vezničkoj sinonimiji, riječ je o sinonimiji veznika kao sintaktičkih jedinica, tj. o njihovoj zamjenjivosti, i to takvoj koja ne mijenja značenje rečenice u kojoj se veznik nalazi te o zamjenjivosti na istome mjestu u rečenici (s obzirom na to nalazi li se zavisna surečenica ispred glavne ili joj je anteponirana). Stoga se kod veznika krši pravilo da se kao sinonimi donose samo riječi iste vrste jer kod veznika kao sinonime donosimo i riječi drugih vrsta. Razlog je tomu što sinonimne odnose uspostavljamo između veznika kao sintaktičkih jedinica, a ne (nužno) između veznika kao vrste rije-

¹⁶ Ti su nazivi objašnjeni u Vukojević–Hudeček 2007., a u tome se radu donosi i iscrpan popis svih složenih veznika i vezničkih skupina.

či. Tako se uz veznik *čim* u drugome značenju uvode sinonimi *dok* (također veznik) i *kad* (prilog), uz veznik *da* u jednome se od njegovih značenja uvodi sinonim *neka* (čestica) itd. Uspostavljanje takve sintaktičke sinonimije omogućuje i donošenje sinonimnih složenih veznika i vezničkih skupina (v. prvo značenje natuknice *čim*).

čim vez.

1. uvodi vremensku surečenicu u zavisnosloženoj rečenici, izriče da se radnja zavisne surečenice zbiva neposredno prije radnje glavne surečenice

[*Čim je došao, javio mi se.*]

sinonimi: istom što v. *pod* što⁻², netom što v. *pod* što⁻², samo što v. *pod* što⁻², tek što v. *pod* što⁻²

2. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Mora da si bolestan ~ si tako blijed.*];

sinonimi: dok, kad

da vez.

8. uvodi moguću dopusnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Da me ubiju, ne znam!*];

sinonim: neka

Taj je postupak jedinstven u ovome rječniku, a njime se krši pravilo da se u sinonimne odnose povezuju riječi iste vrste. Mišljenja smo da bi se kod svih riječi koje svoje značenje ostvaruju kao sintaktičke jedinice sinonimni odnosi trebali tako uspostaviti (npr. činjenica da je *poput* definiran kao prilog, a *kao* kao čestica onemogućuje da se povežu kao sinonimi, istoznačni su modifikatori nerijetko riječi različitih vrsta), a taj je problem prisutan i kod nekih punoznačnih riječi (npr. *pol* i *pola* najčešće se određuju kao prilozi, što onemogućuje povezivanje u sinonimni odnos s imenicama *polovica* i *polovina*, iako će svaki govornik hrvatskog jezika potvrditi da su *pola kruha* i *polovica kruha* isto). U *Školskome rječniku* pravilo da riječi različitih vrsta povezujemo u sinonimni odnos kršimo samo kod veznika, pa riječi *polovica*, *polovina*, *pol*, *pola* ne dovodimo međusobno u sinonimni odnos, nego su sinonimni prilozi *pol* i *pola* te imenice *polovica*, *polovina*.

pol <i>pril.</i> jedan od dvaju jednakih dijelova cjeline [~ <i>kruha</i>]; sinonimi: pola pola <i>pril., usp.</i> pol⁻¹	polovica <i>im. ž.</i> jedan od dvaju jednakih dijelova cjeline; sinonim: polovina ♦ bolja (ljepša) ~ žena (supruga) polovina <i>im. ž.</i> 1. mat. broj koji pomnožen s dva daje cijeli broj 2. v. polovica

Kod veznika donosimo sinonime bez obzira na to kojoj vrsti riječi pripadaju jer je riječ o funkcionalnoj sinonimiji, tj. o zamjenjivosti jedinice koja pripada sintaktičkoj, a ne leksičkoj razini.

U vezi sa vezničkom sinonimijom uspostavili smo kriterije:

1. Veznike povezujemo kao sinonimne kad im pridružujemo istu definiciju.
2. Veznike povezujemo kao sinonimne kad imaju ista distribucijska ograničenja (ili kad ih uopće nemaju) koja se odnose na njihov položaj u rečenici – npr. uvođenje surečenice u postpoziciji ili antepoziciji (npr. uzročne veznike *jer* i *budući da* ne smatramo sinonimnima zbog distribucijskih ograničenja koja imaju u standardnome jeziku).

3. Kao sinonimne povezujemo istoredne vezničke skupine sa sinonimnom punoznačnom sastavnicom (npr. *na temelju toga što* i *na osnovi toga što*); v. i 11. poglavlje.

4. Kao sinonimne povezujemo i veznike koji imaju istu definiciju, a samo jedan od njih ima distribucijsko ograničenje. Npr. veznike *stoga što*, *zato što* itd. bez distribucijskog ograničenja povezujemo s veznikom *budući da* koji je obvezatno u antepoziciji i veznikom *jer* koji uvodi zavisnu surečenicu koja je iza glavne¹⁷. Dakle, sinonimnima smatramo veznike koji su zamjenjivi jedno-smjerno (npr. *budući da* može doći umjesto *zato što* samo ako je *zato što* na početku rečenice, a *jer* može doći umjesto *zato što* samo ako *zato što* uvodi uzročnu rečenicu koja dolazi iza glavne). To radimo stoga što je distribucijsko ogra-

¹⁷ Riječ je o stilski neobilježenome redu riječi. U stilski obilježenome redu riječi taj veznik može biti i na početku rečenice, ali to ne bilježimo u *Školskome rječniku*.

ničenje o kojemu je riječ normativne naravi, a i inače smo u rječniku kao sinonimne povezivali riječi koje pripadaju različitim funkcionalnostilskim i normativnim razinama.¹⁸

Problem vezničke sinonimije pokazat ćemo na primjeru veznika uzročnih i namjernih zavisnosloženih rečenica. Na temelju donesenih načela uspostavili smo u rječniku ove sinonimne nizove uzročnih veznika:

1. Svi su veznici uzročnih rečenica definirani osnovnom definicijom *uvodi uzročnu surečenicu u zavisnoj rečenici*. O tome hoće li biti povezani kao sinonimni, odlučuju toj definiciji pridodana distribucijska ili značenjska ograničenja.

Među uzročnim veznicima dva veznika imaju distribucijska ograničenja. To su veznici:

*budući da s ograničenjem zavisna surečenica prethodi glavnoj
jer s ograničenjem zavisna surečenica dolazi iza glavne.*

Ti se veznici u skladu s naprijed danim četvrtim pravilom povezuju s veznicima koji nemaju nikakvih (ni distribucijskih ni značenjskih) ograničenja i s kojima su jednosmjerno zamjenjivi. To su veznici: *(s) obzirom (na to da)*, *(s) obzirom (na to što)*, *(stoga) jer*, *(stoga) što*, *(zato) jer*, *(zato) što*, *(zbog toga) jer*, *(zbog toga) što* koji imaju samo opću definiciju uzročnih veznika *uvodi uzročnu surečenicu u zavisnoj rečenici*.

2. U drugi smo sinonimni niz povezali veznike *dok*, *čim*, *kad* koji u svojoj funkciji uvođenja uzročne surečenice u zavisnosloženu rečenicu zadržavaju i svoje značenje vremenskih priloga te tako imaju složeno uzročno-vremensko značenje (ako prihvatimo teoriju da veznici imaju značenje) ili uvode rečenicu uzročno-vremenskog značenja (ako tu teoriju ne prihvatimo). Njihova se osnovna definicija uzročnog veznika *uvodi uzročnu surečenicu u zavisnoj rečenici* dopunjuje napomenom (*ima osnovno vremensko značenje*).

3. Treći sinonimni niz čine veznici *to više ~*, *tim više ~*, *to prije ~*, *tim prije ~* koji imaju jednake definicije i jednake dopune definiciji: *ističe važnost uzroka*¹⁹.

¹⁸ To smo činili stoga što sinonimima smatramo riječi istoga denotativnog značenja. Naime, kad bismo u obzir uzimali konotativna značenja, teško bismo uopće mogli govoriti o sinonimiji.

¹⁹ “Proizvedenim veznicima *to prije što*, *tim prije što*, *to više što*, *tim više što* označuje se posebna vrsta uzroka koji bi se mogao nazvati dodatnim uzrokom, npr. *sada smo zadovoljni, to prije što (tim prije što) nam i vrijeme ide naruku; Svi će biti kažnjeni to više što (tim prije što) su još i zakasnili*. Riječ je o tome da kažnjenje nije neposredan, izravan, nego dodatan uzrok i/ili razlog kažnjavanju.” (Silić–Pranjaković 2006: 343).

4. Četvrti sinonimni niz u našem rječniku čine uzročni veznici s općom definicijom i dopunom *obično označuje uzrok koji se povezuje s kakvom pozitivnom ili poželjnom posljedicom*. Taj niz čine veznici *po tome što, na osnovi toga što i na temelju toga što*²⁰.

5. Izvan sinonimnih nizova ostao je veznik *zahvaljujući tomu što* definiran: *uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici* (obično označuje uzrok koji se povezuje s kakvom pozitivnom ili poželjnom posljedicom) te sinonimni par *da i što* (riječ o jednosmjernoj sinonimiji: u primjere s *da i što* mogu se uvrstiti ostali uzročni veznici, ali ne uvijek i obratno jer ta dva veznika uvode uzročnu surečenicu samo ako se u glavnoj nalazi glagol mišljenja ili osjećanja.).

Donosimo abecedni popis svih uzročnih veznika s njihovom obradbom u *Školskome rječniku*.²¹

Kod veznika koji imaju i druge obradbe, donosimo samo obradbu koja se odnosi na uzročni veznik:

čim vez.

2. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (ima osnovno vremensko značenje)

[*Mora da si bolestan ~ si tako blijed.*];

sinonimi: dok¹, kad

da vez.

5. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (uz predikat kojim se izriče mišljenje ili osjećanje u glavnoj surečenici)

[*Sretan je ~ je opet vidi.*];

sinonim: što²

◇ **budući** ~ uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (zavisna rečenica dolazi prije glavne) [*Budući ~ pada kiša, ne ćemo ići na izlet.*]; **sinonimi**: s obzirom na to da v. *pod* obzir, s obzirom na to što v. *pod* obzir, stoga jer

²⁰ “Proizvedeni veznici *po tome što, na osnovi toga što, na temelju toga što* označuju tzv. uzrok kriterija, a to je polazište ili osnova na kojoj se temelji kakvo zaključivanje, odnosno kakav uzročno-posljedični odnos ...” (Silić–Pranjковиć 2006: 343).

²¹ S obzirom na to da je riječ o razmjerno malome rječniku (oko 25 000 natuknica) neki veznici nisu u njegovu abecedariju, npr. zastarjeli uzročni veznik *jerbo* ili nestandardnojezični veznik *uslijed toga što*.

v. *pod* jer, stoga što v. *pod* što⁻², zato jer v. *pod* jer, zato što v. *pod* što⁻², zbog toga jer v. *pod* jer, zbog toga što v. *pod* što⁻²

dok vez.

3. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (ima osnovno vremensko značenje) v. čim⁻¹, kad

jer vez.

uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (zavisna surečenica dolazi iza glavne)

[*Ne ćemo ići na izlet ~ pada kiša.*]

sinonimi: s obzirom na to da, s obzirom na to što v. *pod* obzir, stoga jer, zato jer, zato što v. *pod* što⁻², zbog toga jer, zbog toga što v. *pod* što⁻²

◇ **radi toga** ~ v. stoga jer, zato jer **stoga** ~ , **zato** ~ , **zbog toga** ~ uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [*Ne ćemo ići na izlet stoga/zato/zbog toga ~ pada kiša.*]; **sinonimi**: budući da, jer v. *pod* da⁻¹, s obzirom na to da v. *pod* obzir, s obzirom na to što v. *pod* obzir, stoga što v. *pod* što⁻², zato što v. *pod* što⁻², zbog toga što v. *pod* što⁻²

kad pril.

5. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim uzročnim rečenicama, uvodi uzročnu surečenicu (ima osnovno vremensko značenje)

[*Kad je tako, nema problema.*];

sinonimi: čim⁻¹, dok⁻¹

pošto vez.

2. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici → budući da v. *pod* da⁻¹, jer, s obzirom na to da v. *pod* obzir, s obzirom na to što v. *pod* obzir, stoga jer v. *pod* jer, stoga što v. *pod* što⁻², zato jer v. *pod* jer, zato što v. *pod* što⁻², zbog toga jer v. *pod* jer, zbog toga što v. *pod* što⁻²

što⁻² vez.

2. uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (uz predikat kojim se izriče mišljenje ili osjećanje u glavnoj surečenici)

[*Sretan je što je opet vidī.*];

sinonim: da⁻¹

◇ **po tome** ~ uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (označuje uzrok kao polazište na kojemu se temelji kakav zaključak) [*Po tome* ~ *sve zna, vidi se da je mnogo učila.*]; **sinonimi:** na temelju toga što v. *pod* temelj, na osnovi toga što v. *pod* osnova; **radi toga** ~ v. stoga što, zato što, zbog toga što; **stoga** ~, **zato** ~, **zbog toga** ~ uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [*Nećemo ići na izlet zato/zbog toga/stoga* ~ *pada kiša.*]; **sinonimi:** budući da v. *pod* da⁻¹, jer, s obzirom na to da v. *pod* obzir, s obzirom na to što v. *pod* obzir, stoga jer v. *pod* jer, zato jer v. *pod* jer, zbog toga jer v. *pod* jer; **to prije** ~, **tim prije** ~, **to više** ~, **tim više** ~ uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (ističe važnost uzroka) [*Ne želim joj se ispričati, to više/tim više/to prije/tim prije* ~ *me ona ni ne pozdravlja.*]

obzir *im. m.*

◇ **s obzirom na to da, s obzirom na to što** uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [*S obzirom na to da/što pada kiša nećemo ići na izlet.*]; **sinonimi:** budući da v. *pod* da⁻¹, jer, stoga jer v. *pod* jer, stoga što v. *pod* što⁻², zato jer v. *pod* jer, zato što v. *pod* što⁻², zbog toga jer v. *pod* jer, zbog toga što v. *pod* što⁻²

osnova *im. ž.*

◇ **na osnovi toga što** uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (označuje uzrok kao polazište na kojemu se temelji kakav zaključak) [*Do takve odluke došao je na osnovi toga što više nije mogao podnositi nepravdu*]; **sinonimi:** na temelju toga što v. *pod* temelj, po tome što v. *pod* što⁻²

temelj *im. m.*

◇ **na temelju toga što** uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (označuje uzrok kao polazište na kojemu se temelji kakav zaključak) [*Do takve odluke došao je na temelju toga što više nije mogao podnositi nepravdu.*]; **sinonimi:** na osnovi toga što v. *pod* osnova, po tome što v. *pod* što⁻²

zahvaliti *gl. svrš., neprijel.*

◇ **zahvaljujući tomu što** uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici (obično označuje uzrok koji se povezuje s kakvom pozitivnom ili poželj-

nom posljedicom) [*Zahvaljujući tomu što je iznenada zasjalo Sunce, ići ćemo na izlet.*]

Na temelju postavljenih načela uspostavili smo i sinonimne nizove za veznike namjernih zavisnosloženih rečenica. Kod njih se međutim pojavio i problem da uporaba svakoga od njih uvjetuje i zahtijeva uporabu određenih glagolskih vremena u rečenici; npr. uz *kako* je obvezatan kondicional, uz *da* može biti kondicional u zavisnoj surečenici, ali nije obvezatan, uz *neka* je obvezatan imperativ u glavnoj surečenici, uz *li* je također obvezatan kondicional (i negacija: pitanje je nije li u tom slučaju zapravo riječ o složenome vezniku *ne bi li*, ali kako ta teza nije dovoljno afirmirana u jezikoslovnoj literaturi, nismo taj veznik željeli u tome liku uspostavljati u rječniku koji je školski i koji u prvome redu mora slijediti školske gramatike²²). Temeljem toga *neka* smo isključili iz sinonimnog niza, a ostale namjerne veznike (*da*, *kako* i *li*) povezali kao sinonimne svjesni da su *kako* i *li* sinonimni s *da*, ali da veznik *da* ne možemo zamijeniti tim veznicima. Takvih slučajeva jednosmjerne sinonimije imali smo dosta i rješavali ih različito. U gornjemu smo slučaju (tj. u slučaju kad jedan od veznika zahtijeva određeno glagolsko vrijeme, a drugi može doći i uz koje drugo vrijeme u zavisnoj surečenici) uspostavljali sinonimne odnose. U jednosmjerne sinonimnome odnosu kakav imaju uzročni veznici *da* i *što* prema ostalim uzročnim veznicima, nismo ih povezivali kao sinonimne. Naime, veznike *da* i *što*, koji su uvjetovani predikatom kojim se izriče mišljenje ili osjećanje u glavnoj surečenici, možemo zamijeniti drugim uzročnim veznicima, npr: *Sretan sam da je došla*, *Sretan sam što je došla*, *Sretan sam jer je došla*, *Sretan sam zbog toga što je došla* itd. Međutim, zamjena je ostalih uzročnih veznika veznicima *da* i *što* moguća samo uz uvjet da u glavnoj surečenici postoji takav glagol, a ako njega nema, nema ni sinonimnog odnosa: *Ide spavati jer je umorna* > **Ide spavati da je umorna*, ** Ide spavati što je umorna*. Svakako smo nastojali u definiciji navesti razlikovno svojstvo koje je važno za uspostavljanje sinonimnog odnosa među veznicima.

Slijede veznici namjernih rečenica kako su obrađeni u *Školskome rječniku*:

da vez.

6. uvodi namjernu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [*Otišli su u šumu ~ naberu gljiva.*];

sinonimi: eda *zast.*, kako²

²² Tu se pojavljuje i problem što bismo tada govorili o vezničkim skupinama *ne bih li*, *ne bi li*, *ne bismo li*, *ne biste li*.

eda vez. zast.

uvodi namjernu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Silno su se trudili ~ bi ubrali koju gljivu.*];

sinonimi: da⁻¹, kako⁻², li

kako vez.

4. uvodi namjernu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici

[*Otišli su u šumu ~ bi nabrali gljiva.*];

sinonimi: da⁻¹, eda zast., li

li čest.

5. ima vezničku funkciju u zavisnosloženim namjernim rečenicama, uvodi namjernu surečenicu (uz obvezatnu negaciju i glagol *biti* u kondicionalu, npr.: *ne bi li*)

[*Otišli su u šumu ne bi ~ nabrali gljiva.*];

sinonimi: da⁻², eda zast., kako⁻²

neka čest.

2. uz obvezatan imperativ u glavnoj surečenici ima vezničku funkciju

b. u zavisnosloženim rečenicama uvodi namjernu surečenicu
[*Pošalji ga u šumu ~ nabere gljiva.*]

9. Veznička antonimija

Antonimne odnose zabilježili smo samo kod sastavnih veznika, npr. veznicima *i*, *te* (u jednoj od njihovih funkcija) antonimni su veznici *ni* i *niti*. Kao antonimni bi se veznici na prvi pogled mogli tumačiti posljedični i uzročni veznici (u literaturi se posljedični i uzročni odnosi često tumače kao antonimni), međutim zbog toga što je sintaktičko ustrojstvo uzročnih i posljedičnih rečenica bitno različito (posljedične su rečenice i korelativnoga tipa, posljedične surečenice u pravilu nisu u antepoziciji), skupine uzročnih i posljedičnih veznika nismo uzimali kao antonimne. Kao antonimne nismo uzimali ni sastavne i rastavne veznike. Antonimiju smo dakle bilježili samo tamo gdje je moguća unutar istoga rečeničnog tipa, tj. kod sastavnih veznika, npr.:

i vez. 1. a. povezuje riječi, označuje pridruživanje, dodavanje²³ <i>[ja ~ ti; pas ~ mačka]</i> b. zatvara niz u kojemu se nabraja <i>[ja, ti, on ~ ona]</i> c. u ekspresivnome nabranjanju naglašuje svaku riječ u nizu <i>[Nakupovala je ~ haljina, ~ cipela, ~ svakakvih stvari.];</i> sinonim: te⁻² antonimi: ni⁻¹, niti⁻²	te vez. 1. a. zatvara niz u kojemu se nabraja <i>[Kupio je kruh, mlijeko ~ brašno.];</i> sinonim: i⁻² b. u ekspresivnome nabranjanju naglašuje svaku riječ u nizu <i>[Nakupovala je te haljina, te cipela, te svakakvih stvari.];</i> sinonim: i⁻² antonimi: ni⁻¹, niti⁻² c. povezuje dvije iste riječi naglašujući njihovo značenje <i>[On priča ~ priča, nikad kraja.];</i> sinonimi: i⁻², pa⁻¹	ni vez. u ekspresivnome nabranjanju naglašuje svaku riječ u nizu (uz zanijekani glagol) <i>[Nije kupio ~ knjigu, ~ bilježnicu, ~ olovku.];</i> sinonim: niti⁻² antonimi: i⁻², te⁻²	niti vez. 1. u ekspresivnome nabranjanju naglašuje svaku riječ u nizu (uz zanijekani glagol) <i>[Nije kupio ~ knjigu, ~ bilježnicu, ~ olovku.];</i> sinonim: ni⁻¹ antonimi: i⁻², te⁻² 2. povezuje surečenice u nezavisnosloženoj sastavnoj rečenici <i>[Nije došao ~ se javio.]</i>

10. Složeni veznici ili veznički pleonazmi?

U *Školskome rječniku* donose se složeni veznici, navedeni pod onom riječju koja i sama ima vezničku funkciju (npr. *budući da* pod *da*, *zbog toga što* pod *što*, *zato jer* pod *jer* itd.).

²³ Tu vezničku funkciju nismo definirali “povezuje rečenice koje su svedene na riječi” zbog toga što smo nastojali biti u skladu s propisanim osnovnoškolskim i srednjoškolskim gramatikama. O tome se naravno može razmišljati i na taj način.

U njemu smo donosili samo one vezničke skupine s punoznačnom sastavnicom u kojima je ona u nekoj mjeri desemantizirana. To su skupine *na temelju toga što, na osnovi toga što, s obzirom na to da, s obzirom na to što, bez obzira na to što, zahvaljujući tomu što*, tj. skupine koje se redovito navode kao vezničke skupine u hrvatskim gramatikama.

Vezničke skupine koje imaju punoznačnu sastavnicu koja zadržava svoje osnovno značenje nismo donosili u *Školskome rječniku*. Razlog je tomu isključivo praktične naravi. Riječ je o relativno malome rječniku namijenjenu u prvome redu djeci školske dobi. U jednosvezačnome normativnom rječniku hrvatskog jezika koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje svakako ćemo donositi složene veznike i vezničke skupine u najvećoj mjeri. (Is-crpan popis složenih veznika i vezničkih skupina vidi u Vukojević–Hudeček 2007). Prije toga bit će nužno odgovoriti na pitanje jesu li neki od složenih veznika (u pravilu oni koji sadržavaju imenicu *mjesto, vrijeme, namjera, način* itd., tj. obično imenicu od koje se odnosi pridjev nalazi u nazivu vrste rečenice) pleonastični. Uzet ćemo za primjer samo manji broj složenih veznika iz spomenute skupine:

vrsta rečenice	imenica	složeni veznici
vremenske rečenice	<i>vrijeme</i>	<i>čitavo (to/ono) vrijeme dok, iz (tog/onog/istog/tog istog) vremena dok, sve (ono/to) vrijeme dok, u (onim/tim/istim/onim istim/tim istim) vremenima kad, u (to/ono/isto/to isto/ono isto) vrijeme dok, u (to/ono/isto/to isto/ono isto) vrijeme kad, u vrijeme nakon što, u vrijeme prije nego što, za (to/ono/isto/to isto/ono isto) vrijeme dok</i>
načinske rečenice	<i>način</i>	<i>na način da, na taj/takav način da, na taj način što</i>
posljedične rečenice	<i>posljedica</i>	<i>s (tom) posljedicom da</i>
namjerne rečenice	<i>namjera</i>	<i>s namjerom da, u namjeri da, bez namjere da</i>

Tamo gdje u složenome vezniku postoji kakav modifikator, pojačivač ili određivač (intenzifikator ili determinator), dakle dok složeni veznik daje druk-

čiju (potpuniju, precizniju) obavijest od samoga veznika, njegova je uporaba u standardnome jeziku opravdana²⁴. S leksikografskoga se aspekta tu postavlja samo pitanje kako tehnički riješiti donošenje takvih inačica složenih veznika. Što međutim učiniti sa složenim veznicima poput *na mjestu gdje, u vrijeme kad, na način kako, s namjerom da, iz razloga što* itd. Riječ je o pojavi koja se može tumačiti kao pleonazam, ali i kao složeni veznik koji je u funkciji osobitoga isticanja i preciziranja. Rečenicu *Naći ćemo se na mjestu gdje smo se dogovorili* možemo interpretirati ili kao mjesnu rečenicu u kojoj mjesnu surečenicu uvodi skupina *na mjestu gdje* ili kao atributnu rečenicu s atributnom surečenicom *gdje smo se dogovorili* koja određuje imenicu *mjesto*. Prva odgovara na pitanje *Gdje ćemo se naći?*, a druga na pitanje *Na kojem ćemo se mjestu naći?* U prvome bismo slučaju lakše branili tezu da je riječ o pleonazmu, u drugome teže. Teoretski je na pitanje o pleonastičnosti tih skupina lako odgovoriti: u priložnim rečenicama takve su skupine pleonastične, u atributnima to nisu. Odrediti pak za svaki pojedinačni slučaj je li riječ o atributnoj ili priložnoj rečenici mnogo je teže. One su međutim samo u priložnim rečenicama vezničke skupine; u atributnim rečenicama veza je imenice (npr. *mjesto*) i veznika (npr. *gdje*) „slučajna“, taj veznik uvodi atributnu rečenicu, dakle rečenicu koja je u funkciji atributa te imenice. Za leksikografsku obradbu zanimljiva je naravno samo veznička skupina.

U rečenici *Posjetitelji su pojurili naglavce gdje su i ušli* upravo nedostaje skupina *na mjesto gdje*: *Posjetitelji su pojurili naglavce na mjesto gdje su i ušli*. Tako je i skupina *u vrijeme kad* nužna u rečenici: *Tijekom kliničkih ispitivanja nuspojave su uglavnom primijećene u vrijeme kad su pacijenti primali lijek ili ubrzo nakon toga*. To su neupitni primjeri atributnih rečenica u kojima nije riječ o vezničkim skupinama *na mjesto gdje* i *u vrijeme kad*, nego su *kad* i *gdje* veznici koji uvode atributne surečenice koje su u funkciji atributa imenicama *mjesto* i *vrijeme* koje pripadaju priložnoj oznaci mjesta, odnosno vremena. S druge strane, u načinskoj rečenici: *Učini to na način kako sam ti pokazao*, skupina *na način kako* pleonastična je, te bi ta rečenica trebala glasiti: *Učini to kako sam ti pokazao*.

Drugim riječima, spomenute vezničke skupine priložnih rečenica pleonastične su. U određenim kontekstima (u atributnim rečenicama) te skupine nisu

²⁴ Iako u tome slučaju o složenome vezniku možemo govoriti samo ako rečenice poput *Naći ćemo se na onome mjestu gdje smo se dogovorili* razumijevamo kao mjesne, a činjenica da se *gdje* može zamijeniti neupitnim atributnim veznikom *na kojem* upućuje na to da je prije riječ o rečenici s udvojenim rečeničnim dijelovima, tj. da uz atribut *onome* ima i atributnu surečenicu. Prihvatimo li to tumačenje, spomenute su skupine nezanimljive s leksikografskoga aspekta, tj. ne će biti ni natuknice ni podnatuknice.

pleonastične, ali tada nisu ni vezničke, nego „slučajne“. O tome treba voditi računa i u njihovoj rječničkoj obradbi te takve vezničke skupine priložnih rečenica označiti rubno standardnima (npr. oznakom *razg.*) i upućivati na normativno preporučljivije veznike priložnih rečenica (npr. *u vrijeme kad razg. v. kad, na mjestu gdje razg v. gdje, na način kako razg. v. kako*).

11. Zaključak

U ovome smo radu pokušali ne primjeru *Školskog rječnika* na kojemu trenutačno radimo ukazati na probleme koji se pojavljuju pri uspostavljanju vezničke sinonimije i antonimije te općenito pri donošenju sinonima i antonima u jednojezičnim rječnicima te posebno pri pokušajima da se u rječnicima uspostavi veznička sinonimija. Pri pregledavanju tih rječnika i pri donošenju koncepcije za naš rječnik zaključili smo da je osnovni problem svih hrvatskih jednojezičnika nedosljednost koja se očituje na svim razinama obradbe: u donošenju gramatičkih podataka, u definiranju, u navođenju primjera, u upućivanju i povezivanju itd. Takva nedosljednost vlada i pri (rijetkim) pokušajima da se uz natuknice donesu njihovi sinonimi i antonimi. Zbrka se osobito očituje na dvojbenome području sinonimije nepunoznačnih riječi i sintaktičke sinonimije. U našem smo rječniku sustavnost uzeli kao osnovno načelo obradbe i nastojali obradbu usustaviti na svim razinama. Tako smo i sinonime i antonime donosili sustavno i po jasno utvrđenim kriterijima strogo vodeći računa o tome da je riječ o uzajamnim odnosima.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANIĆ, VLADIMIR 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN; DALIBOR BROZOVIĆ; MILAN MOGUŠ; SLAVKO PAVEŠIĆ; IVO ŠKARIĆ; STJEPKO TEŽAK 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- CRYSTAL, DAVID 1994. *An Encyclopedic Dictionary of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FRANČIĆ, ANĐELA; LANA HUDEČEK; MILICA MIHALJEVIĆ 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- HUDEČEK, LANA 2007. Pogriješke i nedosljednosti u gimnazijskim udžbenicima i jezičnim priručnicima. *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: suvremeni pristupi proučavanju u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 84–93.

- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ; DOMAGOJ VIDOVIĆ 2007. Sinonimni parovi i nizovi u temeljnome jezikoslovnom nazivlju. *Filologija*, 46–47, Zagreb, 101–122.
- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ 2008. Sinonimija i antonimija nepunoznačnih riječi u hrvatskoj leksikografiji. *Zbornik radova s XIV. međunarodnoga slavističkog kongresa: Da go vidime Ohrid*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada, 203–222.
- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ 2008. Obradba zatvorenih skupova riječi u jednojezičnim općim rječnicima rječnicima. *Zbornik radova. Riječki filološki dani 7*. Rijeka: Filozofski fakultet Rijeka, 539–560.
- LYONS, JOHN 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MATEŠIĆ, MIHAELA 2004. Uzvici u hrvatskom standardnom jeziku. *Zbornik radova. Riječki filološki dani 5*. Rijeka: Filozofski fakultet Rijeka, 337–345.
- MIHALJEVIĆ, MILICA 2007. Međuudžbenička i unutarudžbenička sinonimija i nepodudarni terminološki sustavi. *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: suvremeni pristupi proučavanju u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 65–83.
- PETROVIĆ, BERNARDINA 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- SILIĆ, JOSIP 1993.–1994. Konotacija i njezin status u rječniku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, Zagreb, 28–29, 95–103.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠARIĆ, LJILJANA; WIEBKE WITTSCHEN 2003. *Rječnik sinonima*. Bremen – Oldenburg: Universitätsverlag: Aschenbeck & Isensee – Zagreb: Neretva.
- VUKOJEVIĆ LUKA; LANA HUDEČEK 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani*, Osijek: 283–335.
- ZGUSTA, LADISLAV 1971. *Manual of Lexicography*. Prague: Academia / The Hague, Paris: Mouton.

Synonymous and Antonymous Relationships of Conjunctions in Croatian Lexicography

Abstract

In Croatian monolingual dictionaries, little attention is paid to synonymy and antonymy of functional words. Their synonyms and antonyms are given only sporadically and unsystematically in the definition or as a special dictionary element. In the paper we try to explain the principles by which it is possible to give synonyms and antonyms of functional words. Special attention is paid to the synonymy and antonymy of conjunctions. Numerous examples of conjunctions as dictionary entries are given. These principles have been formulated and acted upon in the compilation of the *School Dictionary of the Croatian Language*, edited by the authors of this paper. Now they are being tested, elaborated and supplemented, as they are to be used for the *Croatian Monolingual Normative Dictionary*, which is being compiled at the Institute for Croatian language and linguistics in Zagreb.

Ključne riječi: sinonimija, antonimija, veznici, rječnik

Key words: synonymy, antonymy, conjunctions, dictionary

